

IDEA REGIONU UCZĄCEGO SIĘ: OD TEORII DO PRAKTYCZNYCH UWARUNKOWAŃ

Katarzyna Gabryś

Politechnika Częstochowska, Wydział Zarządzania
Katedra Finansów, Bankowości i Rachunkowości Zarządczej

Streszczenie: Poprawa konkurencyjności i innowacyjności w wielu unijnych regionach, także polskich, wymaga ukierunkowanych działań opartych na dwóch filarach. Z jednej strony teoretycy, rozwijając koncepcje mezoekonomiczne, mogą wytyczyć racjonalne sposoby nowoczesnego rozwoju regionu. Z drugiej strony, podmioty działające w regionie muszą podejmować wysiłki, aby poprzez kreatywność, otwartość i zdolności dostosowawcze zmierzać w kierunku regionu nowoczesnego, uczącego się i inteligentnego. Będzie to optymalna odpowiedź na współczesne wyzwania.

Słowa kluczowe: region uczący się, rozwój, innowacyjność, konkurencyjność, Unia Europejska

Wprowadzenie

Region został w ostatnich dekadach szczególnie wyeksponowany, zarówno w programach Unii Europejskiej, jak i poszczególnych krajów członkowskich. Programy unijne ukierunkowane na poprawę konkurencyjności i innowacyjności stają się czynnikiem mobilizującym działania w krajach i regionach. Działania te przyjmują między innymi postać budowanych strategii (rozwojowych, konkurencyjności i innowacyjności), stanowiących podstawę dla realnych działań.

Zainteresowanie regionem można także dostrzec wśród przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, dla których region okazuje się być atrakcyjnym obiektem badawczym.

Zintensyfikowanie badań naukowych nad regionem oraz podejmowanych w nim działań praktycznych może znacznie przyczynić się zarówno do poprawy konkurencyjności, zwiększenia tempa wzrostu i rozwoju regionów, jak i wzmocnienia integracji europejskiej.

Sposobem osiągnięcia wyznaczonych celów jest zbadanie optymalnych warunków do zapewnienia rozwoju oraz identyfikacji unikatowych zasobów każdego regionu. Egzemplifikacją tych zagadnień jest region ekonomiczny, dla którego wyzwaniem i wzorcem docelowym staje się region uczący i inteligentny.

Rosnąca ranga regionu powinna stać się pretekstem do głębszego poznania istoty tego podmiotu, jego cech oraz wyodrębnienia czynników, które w czasach zdominowanych przez proces internacjonalizacji, integracji i globalizacji, może stać się katalizatorem jego rozwoju. Przed takim wyzwaniem stoi większość polskich regionów.

Teoretyczna wykładnia regionu ekonomicznego i jego ewolucji

Unia Europejska, jak wiadomo, nie jest współcześnie obszarem jednolitego i harmonijnego rozwoju społeczno-gospodarczego. Dotyczy to także unijnych regionów. Różnic jest wiele, między innymi: w wyposażeniu regionu w zasoby naturalne, w czynnikach demograficznych, w rozwiązaniach politycznych i instytucjonalnych, w strukturach gospodarczych, w poziomach dochodów itp.

Począwszy od Traktatów Rzymskich Wspólnota charakteryzowała się zróżnicowaniem regionalnym. Dodatkowym czynnikiem pogłębiania się dysproporcji regionalnych było rozszerzenie Wspólnot Europejskich o kraje Europy Środkowo-Wschodniej.

Istniejące wciąż zróżnicowanie regionalne nie pozostaje bez wpływu na możliwości odpowiedzi na liczne wyzwania, które stoją przed gospodarkami narodowymi oraz regionami.

Odpowiedzi na owe wyzwania poszukują także przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych. W ten sposób region stał się obiektem badawczym między innymi dla takich dziedzin nauki, jak: geografia ekonomiczna, ekonomia, demografia, urbanistyka, zarządzanie, polityka społeczna i innych, co potwierdza jego niezwykłą pojemność i wieloaspektową strukturę. Potwierdza ten fakt między innymi W. Kosidowski¹²⁶, który konstatuje: „pojęciem regionu posługują się przedstawiciele różnych dziedzin nauki i praktyki, w różnych aspektach i kontekstach znaczeniowych”. Choć każda z dyscyplin naukowych poszukuje w kategorii regionu innego aspektu jego funkcjonowania, połączony dorobek o charakterze interdyscyplinarnym pozwoli z pewnością stworzyć kompleksową i zwartą teorię tego wszystkiego co symbolizuje współczesny region i przyszła jego wizja.

Porządkując dotychczasowy dorobek naukowy stanowiący niejako wykładnię teoretyczną pojęcia regionu trzeba wspomnieć przynajmniej o kilku z nich. Dotyczą one w dużej mierze regionu ekonomicznego, dla badania którego przydatnych jest wiele nauk społecznych. Nauki te spełniają trzy ważne funkcje¹²⁷:

- badawczą (która dostarcza metodycznych i metodologicznych podstaw badań i studiów ekonomiczno-regionalnych),
- poznawczą (która umożliwia percepcję otaczającej rzeczywistości),
- aplikacyjną (która dostarcza wniosków oraz postulatów dla realnej polityki regionalnej).

Region ekonomiczny w kontekście wymienionych funkcji może być traktowany jako podstawowe narzędzie, a jednocześnie przedmiot poznania, badania i działania.

Poszukując wykładni teoretycznej i metodologicznej dla badań nad regionem, warto sięgnąć najpierw do teorii systemów. W świetle tej teorii region jawi się jako układ, który¹²⁸:

¹²⁶ W. Kosidowski, *Teoretyczne problemy rozwoju regionalnego*, [w:] J. Adamiak, W. Kosiedowski, A. Potoczek, B. Słwińska, *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym. Problemy teorii i praktyki*, Dom Organizatora TNOiK, Toruń 2001, s. 17.

¹²⁷ Tamże, s. 18.

¹²⁸ W. Kosidowski, *Teoretyczne problemy rozwoju regionalnego ...*, op. cit., s. 19.

- jest odzwierciedleniem określonych do realizacji celów ekonomiczno-społecznych,
- ma swą strukturę i hierarchię,
- jest względnie wyodrębnionym, choć otwartym układem wobec otoczenia,
- dysponuje zasobami czynników endogenicznych oraz ma dostęp do czynników egzogenicznych,
- transformuje wymienione czynniki w dobra i usługi,
- jest zdolny do samodzielnego wyboru celów, podnoszenia stopnia sprawności i stopnia zorganizowania.

Systemowe ujęcie regionu ekonomicznego ma szczególną przydatność: po pierwsze, w identyfikacji wszystkich dostępnych zasobów, które są w dyspozycji regionu, oraz po drugie, w analizie wszelkiego rodzaju powiązań występujących wewnątrz regionu oraz z podmiotami otoczenia zewnętrznego.

Odwołanie się do teorii systemów w analizie współczesnych regionów pozwala dociekać ogólnych i specyficznych prawidłowości regionu. Ich identyfikacja okazuje się szczególnie ważna w rozważaniach nad zróżnicowaniem unijnych regionów (także polskich) oraz poszukiwaniem optymalnych warunków i mechanizmów rozwojowych. To właśnie te specyficzne, unikatowe zasoby regionu i zdolności społeczności lokalnych w dużym stopniu przekładają się na racjonalne strategie i ich realizację w zakresie poprawy konkurencyjności i innowacyjności.

Duże zainteresowanie regionem zgłaszają przedstawiciele geografii ekonomicznej, zwłaszcza, że ich badania skierowane są na różne człony regionu. Z jednej strony obiektem badawczym jest region jako układ przestrzenny, z drugiej – jednostki, które działają w tym regionie (przedsiębiorstwa, gospodarstwa domowe, instytucje, ośrodki władzy), z trzeciej zaś różne powiązania i współzależności między jednostkami a środowiskiem przyrodniczym oraz otoczeniem zewnętrznym¹²⁹. Odzwierciedleniem tak różnorodnych badań są liczne klasyfikacje regionów zaprezentowane przez przedstawicieli tej dyscypliny. Ich propozycje idą w kierunku podziału na przykład na regiony słabo, średnio i wysoko rozwinięte, regiony strefowe, węzłowe i kompleksowe oraz uwzględniając dynamiczne zmiany i przekształcenia regionów, podział na regiony o szybkim, średnim i niskim tempie wzrostu i rozwoju¹³⁰.

W rozważaniach przedstawicieli geografii ekonomicznej, szczególnie tworzących modele regionu ekonomicznego, wprowadzone zostają dodatkowe kryteria jakościowe, które stają się niezbędne do znalezienia specyfiki danego regionu¹³¹.

Wiele miejsca w rozważaniach zarówno przedstawicieli geografii ekonomicznej, jak i ekonomii, socjologii itp. poświęca się badaniom nad procesami dostosowawczymi rozmaitych struktur przestrzennych, w tym także regionów. U podstaw tej kwestii leży rekombinacja czynników rozwoju, wraz z którą zmienia się dynamika, struktura gałęziowa i przestrzenna gospodarki itd. Czynnikiem, których owa

¹²⁹ R. Domański, *Kształtowanie otwartych regionów ekonomicznych*, PWE, Warszawa 1972, s. 7.

¹³⁰ Szersza prezentacja w: K. Kuciński, *Geografia ekonomiczna. Zarys teoretyczny*, SGH, Warszawa 2004, s. 176-185.

¹³¹ J. Leśniak, *Planowanie przestrzenne*, PWN, Warszawa 1985, s. 279.

rekombinacja dotyczy, są zasoby kapitałowe, ludzkie i informacyjne, korzyści z wzajemnego oddziaływania miast i regionów, wynalazki i innowacje techniczne, nowe instytucje oraz instrumenty prawne i ekonomiczne, nowa polityka: społeczno-gospodarcza, przestrzenna i środowiskowa¹³². Dotychczasowe doświadczenia europejskich regionów są dobrym przyczynkiem do rozwoju badań nad tymi zagadnieniami, szczególnie jeśli globalizacja, internacjonalizacja oraz rozwój technologii komunikacyjno-informacyjnych otwierają przed nimi nowe możliwości, ale także i zagrożenia w procesach dostosowawczych.

Pojęcie regionu nierozzerwalnie wiąże się z teorią ekonomii. Region jako taki nie mieści się jednak ani w obszarze badawczym mikroekonomii, ani makroekonomii. Do jego badania nie wystarczą teorie obu wymienionych działów ekonomii. Region bowiem stanowi strukturę pośrednią między nimi. Modelowe ujęcia tego rodzaju struktur – konstatuje W. Kosidowski¹³³, może stworzyć tylko mezoekonomia, rozumiana jako część ogólnej teorii ekonomii, wypełniając tym samym lukę dzielącą makro- i mikroekonomię. Trudno nie zgodzić się z autorem, że badania nad regionem nie osiągnęły jeszcze takiego stopnia kompleksowości, aby uznać mezoekonomię za dojrzały dział ekonomii; to raczej jest faza wstępna jej rozwoju.

Jednym z priorytetowych celów strategii regionów jest uruchomienie lub podtrzymanie ich rozwoju. Dlatego stosunkowo często badacze regionu odwołują się do teorii wzrostu i rozwoju, szczególnie w odniesieniu do teorii rozwoju regionalnego. Przyznać jednak trzeba, że kwestie rozwoju regionu przez wiele lat były wątkiem pobocznym teorii wzrostu i rozwoju. Dopiero od końcowych dekad XX wieku zainteresowanie rozwojem regionu spowodowało między innymi przeorientowanie teorii. Teoria rozwoju regionalnego, pozostając wciąż integralnym elementem teorii wzrostu i rozwoju, została jednak z nich wyodrębniona. Jej podstawą wciąż pozostaje wymiar ekonomiczny, „gdyż autorzy uważają, że tak jak wzrost i rozwój gospodarczy są podstawowymi kwestiami rozważanymi w głównym nurcie ekonomii, tak rozwój regionalny stanowi jego przełożenie na wymiar przestrzenny”¹³⁴.

Region nie jest oczywiście obiektem wyizolowanym. Większość czynników jego rozwoju, skądinąd ważnych dla budowania strategii rozwojowej, mieści się w podstawowej teorii rozwoju. Dlatego też w teoriach rozwoju regionalnego często pojawiają się czynniki lub ich grupy, które z teorii ekonomii wynikają lub na jej gruncie wyrosły, a dla rozwoju regionu służyć mogą bez zastrzeżeń jako wykładnia teoretyczna. W zależności od profilu badania regionu uzupełnić trzeba teorię rozwoju o jeszcze inne czynniki. Ten fakt przekłada się na sporą liczbę teorii, które przedstawiane są na ogół w różny sposób i w postaci rozmaitych klasyfikacji. W polskiej literaturze takie uporządkowane klasyfikacje przedstawione zostały między innymi przez T. Kudłacza, który podzielił je na trzy grupy¹³⁵:

¹³² R. Domański, *Przestrzenna transformacja gospodarki*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 87.

¹³³ Tamże, s. 22.

¹³⁴ S. Korenik, A. Zakrzewska-Półtorak, *Teorie rozwoju regionalnego – ujęcie dynamiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011, s. 11.

¹³⁵ Por. z: T. Kudłacz, *Programowanie rozwoju regionalnego*, Wydawnictwo Naukowe PAN, Warszawa 1999, s. 23 oraz A. Gałązka, *Czynniki rozwoju w wybranych teoriach rozwoju regionalnego*,

- koncepcje pierwotne: teoria lokalizacji, teoria ośrodków centralnych, teoria bazy ekonomicznej, teoria biegunów rozwoju, teoria dyfuzji innowacji, teoria rozwoju endogenicznego;
- koncepcje wtórne: teoria lokalizacyjna eksponująca czynnik popytu, teoria lokalizacyjna uwzględniająca zróżnicowanie kosztów transportu, obciążeń podatkowych i teoria lokalizacyjna, uwzględniająca wielokryteriowe maksymalizowanie zysku;
- koncepcje łączące koncepcje pierwotne i wtórne: teoria potencjału kontaktowego oraz teoria przyciągania.

Dużo bardziej rozbudowany katalog przedmiotowych teorii rozwoju regionalnego zaprezentowali K. von Stackelberg, U. Hahne¹³⁶. Podstawą podziału teorii dokonanego przez wymienionych autorów stały się różne aspekty w postrzeganiu istoty regionu oraz czynników i mechanizmów jego rozwoju. Z jednej strony traktują autorzy region jako podmiot licznych relacji, między innymi kulturowych, gospodarczych, krajowych, międzynarodowych itd., wynikających z faktu, że region to nierozzerwalny element pewnej całości. To, co dzieje się w owej całości, rzutuje niejako na to, co dzieje się w regionie. Dla teoretycznej interpretacji przywołują autorzy tę grupę teorii, która umożliwia analizę „top-down”¹³⁷. Z drugiej strony, przekonują autorzy – w analizie rozwoju regionalnego wyjść można od konkretnego, pojedynczego regionu, opisując i badając występujące w nim wszelkie powiązania: od produkcyjnych po społeczne i kulturowe. Przy tego rodzaju analizie określanej jako „bottom-up” rozwój regionów postrzegany jest jako swoisty kontekst, pole działania czynników endogenicznych.

Koncepcje teoretyczne, które służyć mogą jako wykładnia teoretyczna dla interpretacji pojęcia regionu, to prawdziwe spektrum rozmaitego spojrzenia na jego atrybuty. Niektóre eksponują związki między lokalizacją działalności a konkurencyjnością regionu. Inne – procesy samoorganizacji, tworzenia powiązań między podmiotami działającymi w regionie a środowiskiem przyrodniczym, wreszcie inne ukierunkowane są na wykorzystanie zasobów endogenicznych. Zauważyć trzeba także, że teorie, o których wyżej mowa, przeszły ewolucję: od klasycznych teorii lokalizacji w przestrzeni, poprzez teorie polaryzacji, po nowoczesne teorie eksponujące rolę czynników endogenicznych, w tym tzw. nowoczesnych.

Właśnie tym ostatnim czynnikom poświęcają sporo miejsca teorie, które poszukują podstaw i prawidłowości dla nowych wyzwań w rozwoju regionów: konkurencyjności, innowacyjności regionów, modelu regionu uczącego i inteligentnego. Chodzi oczywiście o takie czynniki, jak: zasoby wiedzy, nauki, umiejętności i kreatywności. Zarówno koncepcje budowania gospodarki opartej na wiedzy, jak i szczegółowe koncepcje, które wyjaśniają istotę i mechanizmy innowacji i konku-

[w:] *Gospodarka regionalna i lokalna w Polsce; czynniki i bariery*, red. nauk. Z. Strzelecki, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011, s. 16.

¹³⁶ K. von Stackelberg, U. Hahne, *Teorie rozwoju regionalnego, Rozwój ekonomiczny regionów. Rynek pracy. Procesy migracyjne. Polska – Czechy – Niemcy*, red. nauk. S. Golinowska, Raport IPiSS, zeszyt nr 16, Warszawa 1998, rozdział 1.

¹³⁷ Tamże, s. 23.

rencyjności, zyskują na znaczeniu w obliczu rzeczywistych działań podejmowanych w różnych regionach europejskich, a nawet w różnych częściach świata.

Region ekonomiczny – istota i wyróżniki

Porównanie wielu definicji i ujęć pojęcia regionu pozwala dostrzec, iż autorzy najczęściej skupiają swoje badania na regionie ekonomicznym. To fakt zrozumiały, ponieważ w regionie tym ogniskują się różnego rodzaju powiązania: ekonomiczne, społeczne, polityczne i kulturowe. Powiązania te są istotne dla wszystkich współczesnych wyzwań, jakie jawią się przed regionami. Także współczesne procesy: globalizacji, internacjonalizacji oraz integracji generują ogromną ilość powiązań i wzajemnych współzależności.

Region ekonomiczny to obszar zwarty przestrzennie i spójny wewnętrznie, będący częścią większej całości oraz stanowiący kompleks o określonym profilu gospodarczym¹³⁸. R. Domański definiuje region ekonomiczny jako stanowiący część większej całości i zdecydowanie z niej wyodrębniający się, geograficznie zwarty zespół elementarnych jednostek przestrzennych, mających pewne wspólne lub uzupełniające się cechy oraz wyraźnie ukształtowany lub kształtujący się układ ekonomiczny, którego elementy powiązane są między sobą i ze środowiskiem przyrodniczym relacjami współwystępowania i współzależności, a z otoczeniem zewnętrznym – relacjami współzależności o dużym nasileniu¹³⁹.

Istotę regionu, w którym szczególną podstawą jest profil ekonomiczny, przedstawiają Z. Chojnicki i T. Czyż. Autorzy w profilu tym wyróżniają trzy parametry¹⁴⁰:

- strukturę wewnętrzną regionu (rodzaj przedsiębiorstw i sektorów gospodarki, wielkość i wartość ich produkcji, zatrudnienie i bezrobocie, otoczenie biznesu, specjalizacja),
- strukturę zewnętrzną (przepływy towarowe i kapitałowe),
- własności całościowe (wielkości dochodu regionalnego i poziom rozwoju gospodarczego).

Środkami oddziaływania na wskazane wyżej obszary mogą być elementy, które A. Klasik określa mianem „kapitału” regionu. W zestawie tym znalazły się:¹⁴¹

- potencjał ekonomiczny, który określa produktywność oraz atrakcyjność inwestycyjną regionu, składają się nań sektory gospodarcze, zasoby ludzkie, usługi publiczne i biznesowe oraz potencjał badawczo-rozwojowy,

¹³⁸ B. Meyer, *Gospodarka przestrzenna. Mechanizmy rozwoju, teorie i systemy*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Szczecin 1999, s. 115.

¹³⁹ R. Domański, cyt. za: T. Drozdowski, *Wpływ dużych ośrodków miejskich na konkurencyjność regionu*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionów*, red. nauk. A. Jewtuchowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 132.

¹⁴⁰ Z. Chojnicki, T. Czyż, *Aspekty regionalne w gospodarce opartej na wiedzy w Polsce*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2006, s. 26.

¹⁴¹ Cyt. za: A. Klasik, *Strategie regionalne. Formułowanie i wprowadzanie w życie*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2002, s. 105.

- zasoby techniczne regionu decydujące o warunkach i jakości życia; obejmują one zabudowę i urządzone przestrzenie publiczne oraz prywatne, dostępność komunikacyjną i swobodę przemieszczania się oraz wielofunkcyjne ośrodki i miejsca centralne,
- wartości niematerialne związane z marką i funkcjonującym wizerunkiem zewnętrznym i wewnętrznym regionu, z jego postrzeganiem przez rezydentów i otoczenie, z kształtowaniem się jego reputacji i renomy.

Dla kapitału regionu, jak przekonuje autor, są obszary największej uwagi¹⁴²:

- konkurencyjna baza ekonomiczna regionu złożona z eksportowych sektorów gospodarki oraz instytucje otoczenia biznesu składające się na nowoczesny sektor usług dla przedsiębiorstw,
- regionalny rynek pracy: zatrudnienie i bezrobocie, oferty miejsc pracy oraz potencjał demograficzny i jakość zasobów ludzkich,
- przestrzeń regionalna: jakość środowiska przyrodniczego i kulturowego, oferty lokalizacyjne, nieruchomości publiczne i komercyjne, infrastruktura materialna regionu,
- regionalne zasoby danych i informacji i wiedzy, klimat i kapitał społeczny regionu, wartości niematerialne i wizerunek regionu.

Budowanie potencjału regionu ekonomicznego nie może pomijać roli samorządów. Ogólnie rzecz ujmując, samorządy powinny dostarczać prorozwojowych dóbr publicznych (projekty lokalnej konkurencyjności, przyrost infrastruktury, placówki kulturalne, wartości promocji regionu, zmniejszanie dysproporcji ekonomicznych) dostosowanych do warunków rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu oraz możliwości ich konsumowania przez lokalną społeczność, która z kolei powinna mieć możliwość wpływania na sposób spożytkowania uzyskanych wyników¹⁴³.

Aby uruchomić potencjał regionu, władza regionalnego samorządu terytorialnego powinna skoncentrować się na¹⁴⁴:

- mobilizowaniu wykorzystania „od dołu” potencjału endogenicznego w zakresie nieruchomości, infrastruktury i usług publicznych oraz potencjału innowacyjnego lokalnych środowisk,
- wspieraniu współpracy międzykomunalnej, współpracy firm i instytucji, rozwoju różnych form partnerstwa publicznego, a także poszerzaniu przedsiębiorczego i strategicznego stylu zarządzania, zwłaszcza w największych ośrodkach miejskich.

Region ekonomiczny staje się współcześnie interesującym obiektem badawczym z powodu powiązania z otoczeniem zewnętrznym. Otoczenie to o charakterze krajowym i międzynarodowym wpływa na funkcjonowanie regionu

¹⁴² Tamże, s. 103-104.

¹⁴³ K. Kopczewska, *Współpraca samorządów jako ostatnia deska ratunku*, [w:] *Samorząd lokalny. Od teorii do badań empirycznych*, red. nauk. J. Kleer, Wydawnictwa Fachowe CeDeWu.pl, Warszawa 2009, s. 100-101.

¹⁴⁴ A. Klasik, *Przedsiębiorczość i konkurencyjność a rozwój regionalny. Podstawy teoretyczne i metodologiczne*, [w:] *Przedsiębiorcze i konkurencyjne regiony w perspektywie spójności przestrzeni europejskiej*, red. nauk. A. Klasik, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2006, s. 12.

wewnątrz. Wpływ ten może mieć charakter sprzyjający rozwojowi regionu, lub może ów rozwój komplikować. Przykładem czynników o znaczącym dziś wpływie mogą być decyzje makroekonomiczne państwa, strumienie zagranicznych inwestycji bezpośrednich, regulacje unijne.

Region uczący się – model docelowy

Wśród wielu działań, które zarządzający poszczególnymi regionami powinni podejmować, aby poprawić ich atrakcyjność i konkurencyjność jest jedno, które zasługuje na szczególną uwagę. To rozwiązanie cechuje się wysoką efektywnością i trwałością rezultatów. Rozwiązaniem tym jest model regionu uczącego się, rozwinięty przez autorów skandynawskich i walijskich, którzy swoje pierwsze prace na ten temat opublikowali na początku lat 90. XX wieku¹⁴⁵. Model ten oparty jest na wartościach niematerialnych regionu, takich jak wiedza, umiejętności i kompetencje¹⁴⁶, oraz kapitale ludzkim, organizacyjnym, społecznym (relacyjnym) i kulturowym¹⁴⁷. To one stają się motorem szybszego wzrostu regionu i źródłem poprawy jego konkurencyjności.

Region uczący się¹⁴⁸:

- a) z perspektywy spójności: to obszar wiedzy, doświadczenia i kompetencji nabywanych i wykorzystywanych w procesie łagodzenia i eliminowania różnic między poszczególnymi regionami, co ma bezpośredni związek z rozwojem regionu jako obszaru spójnego ekonomicznie, społecznie i przestrzennie;
- b) z perspektywy kapitałowej: to obszar wiedzy, doświadczenia i kompetencji, tworzonych, nabywanych i rozwijanych w wymiarze indywidualnym i międzypokoleniowym oraz w wymiarze organizacyjnym i międzyorganizacyjnym jako perspektywa wytwarzania się w regionie kolejnych generacji kapitału: ludzkiego, organizacyjnego, społecznego i kulturowego;
- c) z perspektywy adaptacyjnej: to obszar wiedzy, doświadczenia i kompetencji pozyskiwanych i przyswajanych w procesie proaktywnych zachowań regionu wobec otoczenia, dostosowywania się do zmian w otoczeniu poprzez innowacje pod wpływem zdarzeń, zjawisk i tendencji zachodzących w otoczeniu krajowym, europejskim i globalnym;
- d) z perspektywy przyszłości: to obszar wiedzy, doświadczenia i kompetencji kształtujących się w procesie i pod wpływem dokonującej się w regionie zmiany strategicznej, zmiany monitorowanej i ocenianej z perspektywy pożądanego przyszłości regionu, zmieniającej się ewolucyjnie jego tożsamości, a szczególnie takich jej wyróżników, jak specjalności regionu, typy zachowań

¹⁴⁵ E. Łaźniewska, *Uczący się region, terytorialne systemy produkcyjne a procesy globalizacji*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość ...*, op. cit., s. 45.

¹⁴⁶ I. Pietrzyk, *Globalizacja, integracja europejska a rozwój regionalny*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość ...*, op. cit., s. 17 oraz E. Łaźniewska, *Uczący się region, terytorialne systemy produkcyjne a procesy globalizacji*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość ...*, op. cit., s. 45.

¹⁴⁷ A. Klasik, F. Kuźnik, *Regiony uczące się w teorii i polityce rozwoju regionalnego*, [w:] *Region w gospodarce opartej na wiedzy*, red. nauk. A. Jewtuchowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s. 12.

¹⁴⁸ Tamże, s. 10.

aktorów sceny regionalnej oraz ciągłości myślenia i koncepcji strategicznej pomimo zmieniającego się przywództwa regionalnego.

Region uczący się to region, w którym podmioty uczestniczą w ciągłym procesie zdobywania, doskonalenia i tworzenia wiedzy. Kreowanie oraz przyswajanie nowej wiedzy przebiega w takim regionie zarówno na poziomie jednostki, jak i organizacji. W przypadku jednostki proces ten odbywa się z wykorzystaniem komunikacji interpersonalnej i musi mieć charakter ciągły („uczenie się przez całe życie”), polegający również na ciągłym przyswajaniu nowych kompetencji. Organizacja natomiast, której dotyczy proces tworzenia wiedzy, może mieć charakter formalny (przedsiębiorstwo) lub mniej czy bardziej sformalizowany o luźniejszych strukturach organizacyjnych, takich jak sieci, porozumienia i fora. Istotą ich funkcjonowania jest jednak zawsze działanie zespołowe. W przypadku silnych organizacji formalnych pojawia się odrębna kategoria organizacji uczącej się. Organizacje tego typu są same w sobie czynnikiem wzmacniającym regiony swojej lokalizacji, jednak bardzo często są tworem o znaczeniu ponadregionalnym¹⁴⁹. Proces ten dotyczy także poziomu międzyorganizacyjnego, czyli partnerskiej współpracy firm i instytucji poprzez ich sieciowanie (networking) i skupianie (clustering)¹⁵⁰.

Region uczący się to region cechujący się kreatywnością, którego podmioty wykazują postawy twórcze i innowacyjne. Przedmiotem szczególnej uwagi i troski władz jest więc popularyzacja innowacyjności, elastyczności, strategii sieciowych, ciągłego pozyskiwania wiedzy oraz kształtowanie postaw przedsiębiorczych i sprzyjanie jej rozwojowi.

Region uczący się to region, którego podmioty są przygotowane i chętne do współpracy, tworzące układy sieciowe, w których uczestniczą nie tylko podmioty gospodarcze, ale także społeczne, polityczne i instytucjonalne. Region uczący się charakteryzuje się także przepływem informacji między podmiotami, który jest zjawiskiem częstym, a nie tylko okazjonalnym¹⁵¹. Ta wymiana informacji między podmiotami, do której dochodzi w czasie ich współpracy, musi mieć jednak w tym przypadku charakter zwyczajowy. Ważną kwestią jest też świadomość samych uczestników istnienia pewnych obowiązujących w tej wymianie informacji reguł. Rzeczą najistotniejszą jest jednak stworzenie klimatu zaufania między podmiotami. Stworzenie takich ram prowadzących do rozwoju regionów uczących się, wymaga więc wieloletnich działań i doświadczeń i nie jest możliwe do osiągnięcia z dnia na dzień¹⁵².

Ze względu na silny akcent w modelu regionu uczącego się postawiony na współpracę i tworzenie układów sieciowych między podmiotami, można stwierdzić, iż jedną z właściwości gospodarki regionalnej działającej zgodnie z tym modelem jest kreowanie, rozwijanie i zarządzanie interdyscyplinarnymi

¹⁴⁹ Tamże, s. 13.

¹⁵⁰ Tamże, s. 12.

¹⁵¹ Cyt. za: O. Torrès, *Lokalna globalizacja czy globalna lokalizacja. Rozważania na temat glocalizacji*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość ...*, op. cit., s. 35-36.

¹⁵² Cyt. za: E. Łażniewska, *Uczący się region, terytorialne systemy produkcyjne a procesy globalizacji*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość ...*, op. cit., s. 49.

i wielodyscyplinarnymi projektami oraz zespołami badawczymi poprzez interaktywne systemy i programy kształcenia, wykorzystujące zaawansowaną infrastrukturę badawczą i edukacyjną regionu¹⁵³.

Regiony uczące się pomnażają i wzbogacają swoją wiedzę i kulturę, kompetencje i infrastrukturę. W oparciu o nie budują i utrzymują, rozwijają i wzmacniają cztery strategiczne zdolności¹⁵⁴:

- zdolność zachowywania i wzmacniania spójności ekonomicznej, społecznej i przestrzennej;
- zdolność tworzenia i rozwijania kapitałów: ludzkiego, organizacyjnego, społecznego i kulturowego i ich wprzęgania w rozwój regionalny;
- zdolność proaktywnej adaptacyjności poprzez innowacje wobec coraz szybciej zmieniającego się otoczenia, w tym otoczenia globalnego;
- zdolność ewolucyjnej zmiany tożsamości regionu pod wpływem dokonującej się w nim zmiany strategicznej w zakresie wyspecjalizowanych aktywności, ukształtowanych typów zachowań aktorów na scenie regionalnej oraz dokonującej się w wyniku wyborów zmiany w gremiach przywódczych.

Regiony, które utrzymują i rozwijają wymienione wyżej zdolności, określa się mianem regionów inteligentnych. Regiony inteligentne to ośrodki będące biegunami wiedzy i kompetencji oparte przede wszystkim na kapitale ludzkim, które dopełnia infrastruktura badawcza i szkolnictwo wyższe.

Region inteligentny jest obszarem, który dobrze wpisuje się w procesy towarzyszące współczesnej globalizacji rynków, sektorów i regionów, czego odzwierciedleniem jest dynamiczny rozwój technologiczny, ekonomia oparta na sieciach i klastrach, wreszcie dynamicznie rosnąca ranga informacji, nauki i wiedzy.

Regiony uczące się mogą tworzyć się same. Ważne jest jednak, aby obok tego kulturowego i spontanicznego procesu miało także miejsce formułowanie i prowadzenie „twardej” polityki budowania regionu uczącego się względnie „miękkiej” polityki wspierania procesów uczenia się w regionie¹⁵⁵.

Tak, jak było powiedziane wcześniej, zaletą tego modelu rozwoju jest jego trwałość i możliwość utrzymania ciągłej konkurencyjności. Dodatkowym, choć nie oznacza to, że mniej ważnym, plusem jest stwarzanie ludziom którzy pracują i żyją w tym systemie – nowych perspektyw osobistego rozwoju¹⁵⁶.

Warto zwrócić uwagę na rangę kapitału społecznego (samoorganizacji społecznej) w modelu rozwoju regionu uczącego się. Trzeba podkreślić więc fakt, że nie da się zbudować kapitału społecznego bez ciągłego odtwarzania więzi społecznej i poczucia wspólnoty. Ten obowiązek musi wziąć na siebie sam region. Wysiłki te

¹⁵³ A. Klasik, F. Kuźnik, *Regiony uczące się w teorii i polityce rozwoju regionalnego*, [w:] *Region w gospodarce ...*, op. cit., s. 12.

¹⁵⁴ Tamże, s. 10.

¹⁵⁵ Tamże, s. 19.

¹⁵⁶ E. Łażniewska, *Uczący się region, terytorialne systemy produkcyjne a procesy globalizacji*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość ...*, op. cit., s. 46.

przyczynią się do pobudzenia endogenicznego potencjału społecznego oraz tworzenia lepszego klimatu dla przedsiębiorczości¹⁵⁷.

O sukcesie tego przedsięwzięcia, czyli efektywnej i względnie długofalowej poprawie konkurencyjności, zdecyduje też otwartość regionów na ciągłe zmiany oraz to, w jakim stopniu będą one w stanie adaptować się do nowych rozwiązań we wszystkich dziedzinach życia¹⁵⁸.

Zdolność regionu do proaktywnego dostosowywania się do dynamicznych zmian zachodzących w skali międzynarodowej i globalnej, ale także aktywnego uczestnictwa w tych zmianach jest konsekwencją kilku czynników, między innymi: potencjału endogenicznego, intensywności działalności badawczej i rozwojowej, szerokiego dostępu do nowoczesnych technologii, rozwiniętej infrastruktury, wreszcie mobilności kapitału ludzkiego i jego zdolności do międzykulturowej komunikacji. Nie da się tego stanu osiągnąć bez świadomości i zdolności krajowych i regionalnych elit i liderów w sferze kultury, nauki, biznesu, polityki i mediów. Ich przedstawiciele muszą dostrzegać i wykorzystywać wszystkie możliwe szanse rozwojowe, jakie towarzyszą współczesnym tendencjom międzynarodowym i globalnym¹⁵⁹. Swoje szanse powinny wykorzystać także przedsiębiorstwa. Raport Komisji Europejskiej z 2011 roku wykazał, że zarówno w Polsce, jak i w innych krajach Unii Europejskiej system wsparcia obszaru badawczo-rozwojowego i innowacyjnych technologii w przedsiębiorstwach wymaga z ich strony szczególnej troski i zdecydowanej poprawy¹⁶⁰.

Budowa w Polsce regionów uczących się czy w perspektywie inteligentnych może, szczególnie w przypadku niektórych, być procesem wyjątkowo trudnym i długotrwałym. Powody tego są różne: brak rozpoznania co do endogenicznych zasobów oraz struktura gospodarcza w regionie (duża zależność od sektora pierwotnego – rolnictwa, hodowli zwierząt, rybołówstwa, duży udział sektora produkcji tradycyjnej i pracochłonnej), które nie mogą być uznane za siłę napędową rozwoju. Kolejne powody to: niekorzystna struktura demograficzna i głęboko zła sytuacja na rynku pracy, ograniczone środki finansowe, brak ośrodków akademickich, wreszcie słabo rozwinięte środowisko okołobiznesowe. Można także tu wymienić: stosunkowo niską jakość infrastruktury technicznej, słabo rozwinięty sektor B+R, stosunkowo niską jakość kapitału ludzkiego (niesatysfakcjonująca zdolność do wykorzystania ICT), niski poziom innowacyjności (głównie naśladownictwo rozwiązań), stosunkowo niewielki poziom przedsiębiorczości, słaby przepływ informacji, stosunkowo słabo rozwiniętą lokalną infrastrukturę instytucjonalną i słabe jej powiązania z otoczeniem zewnętrznym, niewykształcone sieci współpracy (niski poziom kapitału społecznego), funkcjonowanie głównie przed-

¹⁵⁷ S. Korenik, *Przestrzeń w nowych realiach gospodarczych. Wybrane kwestie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2010, s. 48.

¹⁵⁸ Tamże, s. 51.

¹⁵⁹ A. Klasik, F. Kuźnik, *Regiony uczące się w teorii i polityce rozwoju regionalnego*, [w:] *Region w gospodarce ...*, op. cit., s. 12.

¹⁶⁰ W. Skibińska, *Analiza sfery badawczo-rozwojowej w Polsce na tle Unii Europejskiej*, Zeszyt Naukowy Politechniki Częstochowskiej, Zarządzanie Nr 6, Częstochowa 2012, s. 138.

siębiorstw mikro, małych i średnich, stosunkowo mało zróżnicowaną strukturę produkcji, stosunkowo wysokie koszty transportu.

Wobec tak wielu wyżej wymienionych potencjalnych barier przeobrażeń polskich regionów wysiłki i działania wszystkich podmiotów działających w regionach muszą być zdecydowane, dynamiczne i konsekwentne. Wyrazem dotychczas podejmowanych działań są strategie innowacyjne regionów. W świetle analizy szesnastu regionalnych strategii innowacji, przeprowadzonej przez autorkę niniejszego artykułu, teza zarówno o kluczowych barierach rozwoju wielu polskich regionów oraz niezbędnego zdynamizowania i przeorientowania strategicznych celów rozwojowych wydaje się w pełni uzasadniona. Będzie to jedyna gwarancja, aby w przyszłości model regionu uczącego się stał się rzeczywistością.

Podsumowanie

Wobec słabych rezultatów w zakresie podnoszenia innowacyjności i konkurencyjności regionów i wciąż dużego zróżnicowania w ich rozwoju, zarówno aktualne programy Unii Europejskiej, jak i postulaty przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych dowodzą konieczności gruntownych zmian w obszarze regionów. Liczne koncepcje teoretyczne poświęcone poszczególnym aspektom funkcjonowania regionów nie pozwalają go wciąż traktować jako kompleksowego obiektu badawczego. Niezbędny zatem wydaje się rozwój mezoekonomii. Jednocześnie konieczne są trudne i złożone wysiłki podmiotów funkcjonujących w regionach. Wyzwaniem dla nich jest podążanie w kierunku regionu uczącego się. Nie osiągnie się tego bez wielu zmian ekonomicznych, społecznych i politycznych. Niezbędne są także zdolności rozpoznania zasobów unikatowych w regionie oraz umiejętności dostosowań przemian w regionie do współczesnych wyzwań, jakie są generowane przez globalizację, integrację, rozwój nowoczesnych technologii oraz szeroką platformę umiędzynarodowienia życia gospodarczego i społecznego. Szczególnie trudne zadania stoją przed polskimi regionami, z których wiele pokonywać musi podstawowe bariery, często nawet cywilizacyjne.

Literatura

1. Adamiak J., Kosiedowski W., Potoczek A., Sławińska B., *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym. Problemy teorii i praktyki*, Dom Organizatora TNOiK, Toruń 2001.
2. Chojnicki Z., Czyż T., *Aspekty regionalne w gospodarce opartej na wiedzy w Polsce*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2006.
3. Domański R., *Kształtowanie otwartych regionów ekonomicznych*, PWE, Warszawa 1972.
4. Domański R., *Przestrzenna transformacja gospodarki*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 1997.
5. *Gospodarka regionalna i lokalna w Polsce; czynniki i bariery*, red. nauk. Z. Strzelecki, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011.
6. Klasik A., *Strategie regionalne. Formułowanie i wprowadzanie w życie*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2002.
7. Korenik S., *Przestrzeń w nowych realiach gospodarczych. Wybrane kwestie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2010.

8. Korenik S., Zakrzewska-Półtorak A., *Teorie rozwoju regionalnego – ujęcie dynamiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011.
9. Kuciński K., *Geografia ekonomiczna. Zarys teoretyczny*, SGH, Warszawa 2004.
10. Kudłacz T., *Programowanie rozwoju regionalnego*, Wydawnictwo Naukowe PAN, Warszawa 1999.
11. Leśniak J., *Planowanie przestrzenne*, PWN, Warszawa 1985.
12. Meyer B., *Gospodarka przestrzenna. Mechanizmy rozwoju, teorie i systemy*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Szczecin 1999.
13. *Przedsiębiorcze i konkurencyjne regiony w perspektywie spójności przestrzeni europejskiej*, red. nauk. A. Klasik, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2006.
14. *Region w gospodarce opartej na wiedzy*, red. nauk. A. Jewtuchowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.
15. *Rozwój ekonomiczny regionów. Rynek pracy. Procesy migracyjne. Polska – Czechy – Niemcy*, red. nauk. S. Golinowska, Raport IPiSS, zeszyt nr 16, Warszawa 1998.
16. *Samorząd lokalny. Od teorii do badań empirycznych*, red. nauk. J. Kleer, Wydawnictwa Fachowe CeDeWu.pl, Warszawa 2009.
17. Skibińska W., *Analiza sfery badawczo-rozwojowej w Polsce na tle Unii Europejskiej*, Zeszyt Naukowy Politechniki Częstochowskiej, Zarządzanie Nr 6, Częstochowa 2012.
18. *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionów*, red. nauk. A. Jewtuchowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.

THE IDEA OF LEARNING REGION: FROM THEORY TO PRACTICAL CONDITIONS

Abstract: Improvement of competitiveness and innovation in many European Union regions, also Polish, requires targeted actions based on two pillars. On the one hand, the theorists developing mesoeconomic concepts can plan a rational ways to the modern development of the region. On the other hand, entities operating in the region must take efforts to move towards modern, learning and intelligent, through creativity, openness and adaptability. It will be the optimal response to contemporary challenges.

Keywords: learning region, development, innovation, competitiveness, European Union